

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za romanistiku
Katedra za italijanski jezik i književnost

ZAVRŠNI MAGISTARSKI RAD

TEMA: O semantičkim i stilskim specifičnostima u italijanskom i b/h/s jeziku nekih poslovičnih
konstrukcija upotrijebljenih u romanu C. Collodija *Pinocchijeve avanture*

Mentor: doc. dr Nermina Čengić

Studentkinja: Stanislava Bosiljčić

Sarajevo, februar 2020.

Apstrakt

Poslovične strukture na poseban način predstavljaju obilježja jednog naroda i jedne kulture. Ponekad su stilski i semantički slične poslovicama nekog drugog jezika, a ponekad se na potpuno drugačiji način izražavaju isti fenomeni. Cilj ovog rada je predstaviti semantičke i stilske specifičnosti pojedinih poslovičnih struktura u romanu *Le avventure di Pinocchio* Carla Collodija, kao i specifičnosti prevoda istih poslovičnih struktura na bosanski/hrvatski/srpski jezik navedenog romana. Komparativno-kontrastivnom analizom prevoda djela *Le avventure di Pinocchio* Carla Collodija će se upravo prikazati različite tehnike u prevodu kojima su se koristili prevodioci Vjekoslav Kaleb i Razija Sarajlić prilikom prevoda djela na hrvatski, odnosno srpski i bosanski jezik osvrćući se na rješenja koja su manje ili više adekvatna te na prednosti i mane određenih prevodilačkih tehnika kojima su se koristili prevodioci. Uzevši sve ove odlike u obzir, u zaključku će se objasniti zašto oba prevoda predstavljaju adekvatan prevod Collodijevog romana.

Ključne riječi: poslovice, semantika, stilistika, pragmatika, prevođenje, izvorni jezik, ciljani jezik, Collodi, kontekst, rješenje, prevodilac.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Metodologija i struktura rada	5
3. Semantika i semantički aspekt poslovice	6
4. Semantika, semiotika, stilistika	9
5. Šta su zapravo poslovice?	11
5.1. Poslovice kao idiomatski izrazi	11
5.2. Kulturološki aspekt poslovice	13
6. Analiza nekih poslovičnih struktura upotrijebljenih u Collodijevom romanu <i>Le avventure di Pinocchio</i> i u prevodima romana na b/h/s jezik	15
6.1. Poslovice kao sredstvo vaspitanja	15
6.2. Poznate poslovice	18
6.3. Postizanje rime	20
6.4. Značajnija odstupanja od izvornika	22
6.5. Ne shvatati bukvalno!	24
6.6. Gramatičke razlike koje doprinose značenju i stilu	26
6.7. Različiti stilovi prevodilaca	29
7. Zaključak	35
8. Literatura	37

1. Uvod

Književna djela često obiluju poslovicama koje se kasnije nađu u upotrebi i u svakodnevnom govornom jeziku. Iako u sebi sadrže dozu arhaizma i veoma često se mogu činiti nejasnim budući da konotiraju sa određenim idejama iz prošlosti, poslovice se koriste da bi iskazale određenu mudrost primjenjivu i u današnje doba. Poslovice su dio jezika koji je veoma pogodan za razne vrste analiza poput sintaksičke ili semantičke budući da njihova struktura često nije usklađena sa sintaksičkim pravilima, a značenje poslovice može da zavisi od raznih aspekata (značenja riječi koje čine poslovice, idiomatizma, konteksta i sl.). Ovaj rad će se upravo baviti semantičkom analizom poslovice, uzimajući u obzir navedene aspekte. Osim toga, budući da će se primijeniti komparativno-kontrastivna analiza, odnosno poređenje različitih prevoda, za rad će biti veoma važna i stilska komponenta prevoda. Na poslovice se ne nailazi često u svakodnevnom govoru, ali onda kada se upotrijebe, imaju svoju posebnu funkciju. Zanimljivo je posmatrati kako poslovice funkcionišu u različitim jezicima, da li se koriste iste mentalne slike i jezičke konstrukcije kako bi se izrazile iste ideje ili je u pitanju sasvim drugačiji pristup izražavanju tih ideja.

Adekvatan korpus za analizu raznih semantičkih i stilskih aspekata poslovice zasigurno je roman Carla Collodija *Le avventure di Pinocchio (Pinocchijeve avanture)*, objavljen po prvi put 1883. godine, koji je svijetu predstavio lutka Pinocchija čiji nos raste sa svakom izgovorenom laži i koji je i danas tema brojnih animiranih filmova i filmskih ekranizacija i adaptacija. Budući da ovaj roman služi kao priča koja se priča djeci kako bi se podučila o štetnosti laži kao i o pravim vrijednostima u životu poput poštovanja roditelja i bližnjih, može se smatrati i bajkom, književnom vrstom koja upravo ima za cilj podučavanje djece. Roman takođe sadrži i elemente basne jer obiluje životinjama koje govore i Pinocchija nagovaraju nekada na dobro, a nekada i na zlo. Ako se sve ovo uzme u obzir, onda se lako može zaključiti da bi jedan ovakav roman mogao da posjeduje znatan broj poslovice koje se često i koriste za podučavanje djece, ali i koje su veoma kreativno sredstvo izražavanja prikladno za dječiju književnost. Osim toga, međunarodni uspjeh *Pinocchija* kao fenomena ukazuje i na potražnju za prevodima ovog djela na više jezika, što je veoma bitno za komparativno-kontrastivne analize.

Ovaj rad će se upravo baviti komparativno-kontrastivnom analizom određenih poslovice u djelu *Pinocchijeve avanture* bazirajući se na original i na prevode koje su ponudili Vjekoslav Kaleb i Razija Sarajlić. Prije svega će se detaljnije objasniti određeni pojmovi iz semantike i stilistike kako bi bilo jasnije o kakvoj vrsti analize je riječ, te će se detaljnije definisati i sam pojam poslovice i njeni određeni aspekti. Analiza primjera preuzetih iz Collodijevog romana će nam potvrditi ili opovrgnuti određene ideje koje nam semantičke i stilističke teorije predlažu kada je riječ o poslovicama, te će nam predstaviti razne prevodilačke pristupe kojima su se služili Kaleb i Sarajlićeva prilikom prevoda romana sa italijanskog na hrvatski, odnosno na srpski i bosanski jezik.

2. Metodologija i struktura rada

Kako bi se ustanovile određene sličnosti i razlike u dva različita prevoda romana *Le avventure di Pinocchio*, odnosno *Pinocchijeve avanture*, u ovom radu će se koristiti prije svega komparativno-kontrastivna metoda. Prije same analize poslovice, definisaće se određeni pojmovi iz semantike i stilistike kako bi bili jasni kriterijumi na osnovu kojih se analiziraju poslovice. Zatim ćemo definisati i sam pojam poslovice te njene različite aspekte koji će takođe biti značajni za analizu.

Kada je riječ o samoj analizi, prije svega će se navesti poslovica koju je Carlo Collodi iskoristio na italijanskom jeziku, odnosno u izvorniku, a zatim će se navesti i rješenja prevodilaca, te će se analizirati različiti aspekti, od gramatičkih, odnosno morfoloških i sintaksičkih, koji doprinose i samom značenju, zatim leksički i semantički aspekti, a analiziraće se i različite stilske odlike prevodilaca. U cilju preglednosti i lakše analize, poslovice su podijeljene u više kategorija na osnovu određenih semantičkih i stilskih fenomena koji su prepoznati u istim, s tim što treba uzeti u obzir da se određene poslovice mogu smjestiti i u druge kategorije. U zaključku će se sva zapažanja sumirati, te će se naglasiti određene stilske i semantičke specifičnosti koje je analiza poslovice pokazala.

3. Semantika i semantički aspekt poslovice

Poslovice su često konstrukcije u kojima možemo vidjeti kako sintaksa i semantika baš i nisu u skladu. Neke rečenice nam se mogu učiniti kao negramatčne iako nam je sasvim jasno njihovo značenje, ali i obrnuto, gramatička pravila mogu biti zadovoljena, ali značenje neće imati potpunog smisla. Budući da se ovaj rad pretežno fokusira na semantički aspekt poslovice, prije svega moramo objasniti ovaj pojam. Pojam semantike je prvi put upotrijebio Michél Bréal, istaknuti francuski filolog koji se smatra i ocem semantike, u svom eseju *Essai de sémantique* 1897. godine (Brekle, 1975). Semantika se tada izučavala pretežno kroz dijahronijski pristup, dok je danas akcenat stavljen na izučavanje semantike sinhronijski. Semantika se prije svega fokusira na značenje, a posebna oblast semantike, kompozicionalna semantika, se bavi značenjem izraza, tj. preciznije: „Kompozicionalna semantika istražuje kako se dobijaju značenja kompleksnih struktura (npr. izraza) na osnovu značenja pojedinačnih riječi“¹ (Bianchi, 2012, str. 14). Kompozicionalnu semantiku je u svijet lingvistike uveo Gottlob Frege, njemački matematičar, logičar i filozof, pred kraj XIX vijeka, međutim, tek posljednjih decenija XX vijeka ona postaje posebna disciplina lingvistike. Kada je riječ o samom jeziku, govornici bilo kog jezika, posebno ako je riječ o maternjem jeziku, s određenom dozom prirodosti upotrebljavaju taj jezik bez razmišljanja o mogućim značenjima onoga o čemu govore. Onda kada se o značenju počne razmišljati, dolazimo do zaključka da posjedujemo nevjerovatne lingvističke sposobnosti (Bianchi, 2012). Jednom riječju se mogu izraziti različita značenja, što je vidljivo na osnovu primjera koji nam nudi Bianchi (2012) u svojoj knjizi *Semantica, dalle parole alle frasi*:

A: Fatto?

B: Fatto.²

U pisanoj formi nam znakovi interpunkcije govore da se u prvom slučaju radi o pitanju, a u drugom o odgovoru. Prilikom govora bismo to mogli zaključiti na osnovu intonacije. Ali, u svakom slučaju, osobama koje nisu upoznate sa temom o kojoj se govori, bez konteksta neće biti

¹ “La semantica compositazionale si occupa di come i significati delle espressioni complesse (ad esempio, le frasi) si ricavano a partire dai significati delle singole parole.”

*Slobodan prevod autorke ovog rada. Svi prevodi sa italijanskog ili sa engleskog jezika u nastavku će se biti urađeni na isti način.

² A: Gotovo?

B: Gotovo. (Bianchi, 2012, str. 19)

jasno o čemu se tačno radi. Na šta se ove riječi odnose znaju govornik i sagovornik ili sagovornici.

Semantika proučava značenje koje je vezano za same izraze, dok pragmatika proučava aspekte značenja koji zavise od konteksta u kojima se izrazi koriste. Iako se proučavaju kao zasebne oblasti koje imaju dosta toga zajedničkog, postoje oni koji smatraju da semantika ne može bez konteksta podjednako kao i pragmatika. Za semantiku je važno uspostaviti odnos između jezičkog izraza kojim nešto opisujemo - ital. *significante* i onoga na šta se taj izraz odnosi - ital. *significato* (Bianchi, 2012).³ Ali, semantika je, kako tvrdi Daniele Gambarara (2002), veoma krhka disciplina lingvistike. Iako nam se čini da bi jezik zapravo trebalo prije svega da se fokusira na značenje, to zapravo nije tako budući da u semantici postoje pristupi koji se znatno razlikuju između sebe i često su kontradiktorni do te mjere da neki govore o tome da ne postoji semantika, već semantike. Pojmom značenja su se bavili još i u doba antike filozofi poput Aristotela i Platona, zatim u srednjem vijeku sv. Avgustin, kasnije empiristi i obično se semantika izučavala u sklopu logike i filozofije, a već smo napomenuli da u polje lingvistike ulazi 1883. godine (Gambarara, 2002). Termin semantike uvodi Bréal koji se tada bavio psihološkim aspektom značenja, tj. psihološkim vezama koje dovode do stvaranja ideja koje su izražene riječima. Pristupa i teorija u semantici je mnogo, mnogi je čak i ne smatraju zasebnom disciplinom lingvistike, a sam Noam Chomsky, američki lingvista koji se smatra ocem generativne sintakse, tvrdi da je teorija semantike zapravo sintaksa jer upravo sintaksičkom analizom možemo objasniti zašto neka rečenica ima određeno značenje (Gambarara, 2002). U svakom slučaju, bila zasebna disciplina ili ne, usko je povezana sa sintaksom i ostalim disciplinama lingvistike. Zahvaljujući sintaksi sintagme se ujedinjuju u rečenice, a preko njihove gramatičko-logičke uloge, dolazimo i do semantike.

Kada čujemo ili pročitamo neku poslovicu, u našoj glavi se stvara određena mentalna slika koja nam pomaže da dokučimo značenje te poslovice. Ali, ta mentalna slika ne mora da bude ista u svim jezicima iako se manje-više želi reći ista stvar. Engleska poslovice „you can't have your cake and eat it too“ bi kao svoj italijanski ekvivalent imala poslovicu „volere la botte piena e la moglie ubriaca“, a verzija na b/h/s jeziku bi bila „ne možeš imati i jare i pare“. Ako posmatramo svaku od ovih poslovice, stvara nam se drugačija mentalna slika u glavi; u engleskoj verziji imamo sliku torte, tj. kako ne možemo i sačuvati tortu i pojesti je, u italijanskoj nailazimo

³ *significante* (ital.) – označitelj (srp.); *significato* (ital.) – označeno (srp.)

na punu bačvu i pijanu suprugu, što donekle ima mačističke konotacije, posebno za osobe koje ne pripadaju italijanskoj kulturi i civilizaciji, a verzija na b/h/s jeziku nam donosi sliku jareta i novca. Sve tri mentalne slike su drugačije, ali nam sve tri poslovice žele reći istu stvar, a to je da u isto vrijeme ne možemo imati dvije stvari koje su suprotne. Iako se poslovice razlikuju u tri navedena jezika, njihova poruka je ista, ali nam mentalne slike koje se stvaraju mogu pomoći da dokučimo njihova značenja. Sa druge strane, ovi primjeri nam govore još jednom da poslovice ne možemo prevoditi bukvalno već u duhu jezika na koji se prevodi, iako se određeni lingvisti zalažu za suprotno (Nasi, 2005).

4. Semantika, semiotika, stilistika

Semantika se smatra jednom od disciplina semiotike, koju čine još i pragmatika i sintaksa, a semantika uspostavlja veze između značenja i predmeta koji nas okružuju, tj. kako tvrdi Marina Katnić-Bakaršić, filolog i slavista, odnos znaka prema predmetu gdje se znakom „može smatrati svaki predmet koji predstavlja (zamjenjuje, izražava) neki drugi predmet /.../ Da bi znakovi mogli prenositi neko značenje /.../, čovjek ih mora prepoznati kao takve“ (2001, str. 25–26). Posljednjih godina se semantika sve više dovodi u vezu sa stilistikom, koja je također jedna novija disciplina i koja je važna za analizu poslovice, kojom ćemo se baviti u nastavku. Stilistika se bavi onim značenjima jezika koji imaju izražajnu ili evokativnu vrijednost, a smatra se da su mnogi semantički problemi danas stilističke prirode. Stilistika nije samo disciplina lingvistike, već i semiotike. Moderna semantika se također trudi da u vezu dovede jezik i misao jer se jezik više ne smatra samo sredstvom pomoću kog izražavamo naše misli, već i sredstvom koje ih uslovljava i usmjeruje (Ullman, 1962).

Kada je riječ o stilu u jezičkom smislu, možemo ga definisati kao način izražavanja određenog sadržaja, tj. kao „različite načine izražavanja istog sadržaja“ (Katnić-Bakaršić, 2001, str. 22). Budući da ćemo u primjerima poslovice koje ćemo analizirati primijetiti da ćemo jako rijetko naići na identične prevode istih poslovice, možemo zaključiti da svaki prevodilac ima svoj određeni stil kog se pridržava u prevodu. Nadalje, savremena stilistika smatra da između stilistike i semantike postoji određena ekvivalencija, tj. da ukoliko promijenimo način na koji smo nešto rekli, mijenjamo i sadržaj onoga što smo rekli. Kada govornik odabere određeni stil, onda on jednim dijelom bira i određeno značenje. Katnić-Bakaršić nam je u svojoj *Lingvističkoj stilistici* ponudila primjere koji nam pojašnjavaju ovu ideju.

- 1) „Molim vas, da li biste bili ljubazni da mi dodate so?“
- 2) „Dodaj mi so (molim te)!“
- 3) „Soli!“ (Katnić-Bakaršić, 2001, str.10)

Na osnovu ovih primjera možemo zaključiti da je sadržaj uvijek isti, ali da je stil različit. U prvom slučaju je riječ o formalnom obraćanju koje bi se u nekom neformalnom okruženju, npr. porodičnom okupljanju, smatralo previše ozbiljnim, eventualno sarkastičnim. Drugi slučaj se može upotrijebiti u neformalnoj situaciji, s tim što uz „molim te“ ipak dodajemo određenu dozu učtivosti, a ne naredbe. Treći slučaj može čak i da iskazuje određenu grubost i veoma je

neformalan. Sa druge strane, ukoliko doktor u operacionoj sali jednostavno kaže „Makaze!“ on se ne smatra grubim ili neučtivim, već je riječ o specifičnoj situaciji koja zahtijeva brzinu i efikasnost (str.10).

Prilikom analize prevoda neophodno je imati u vidu određene bitne odlike samog prevođenja kao discipline. Prije svega, prevedeno djelo je jedna cjelina kao i vid metastvaralaštva u kom nije poželjna „nedointerpretacija“ niti „nadintrepretacija“ izvornika. Prilikom prevođenja sa jednog jezika na drugi dostiže se različiti nivo ekvivalentnosti. Za frazeološke konstrukcije važi pravilo da se ne prevodi riječ po riječ, odnosno bukvalno, već „sadržaj za sadržaj“, odnosno „smisao za smisao“ budući da se radi o stilski veoma markiranim jedinicama (Tanović, 2000).

Stilistika je danas pretežno deskriptivnog karaktera budući da analizira postojeće stanje, te bilježi promjene u stilovima, dok je u početku bila preskriptivna, tj. određivalo se koji je stil prihvatljiv, a koji nije. Ovaj rad će prije svega nastojati da dokuči stilska rješenja kojima su se služili prevodioci ukazujući na prednosti i eventualne nedostatke.

5. Šta su zapravo poslovice?

Poslovice su dio jezika na koji je gotovo svaki čovjek sigurno naišao više puta kako u pisanom tako i u usmenom obliku. Sama njihova struktura i specifičnost ih čine veoma zanimljivim, ali i zahtjevnim za analizu. Prije svega je potrebno znati šta su one zapravo. U uvodu zbirki poslovice autora Giuseppea Marie Mitellija, Sergio Cecchieri poslovice opisuje na idući način: „Poslovica je narodna umotvorina koja u sebi sadrži drevnu mudrost: iako se čini da su vremenom ton ili forma poslovice prevaziđene, vrijeme je ipak sa sobom ponijelo i suštinu koja i danas živi isto onako kako žive i ljudi“⁴ (Cecchieri in Mitelli, 1975, str. 7). Poslovice su nekada u prošlosti imale važne pravne, medicinske, nastavne ili naučne funkcije, a bile su i u funkciji podučavanja pravila lijepog ponašanja, što je važno za ovaj rad budući da Pinocchio, junak romana koji ovaj rad analizira, kroz svoje avanture sazrijeva uz savjete starijih i mudrijih. Nadalje, poslovice često sadrže određenu dozu ironije i sarkazma i njima se prenosi iskustvo i mudrost nekog naroda.

5.1. Poslovice kao idiomatski izrazi

Poslovice su prije svega vrsta idiomatskih izraza u kojima se takođe ponekad znaju sukobiti sintaksa i semantika. „Poslovica je zapravo kratka izjava koju obično poznaje mnogo ljudi i koja služi da ponudi određeni savjet ili da podijeli nešto što je dio opšteg iskustva“ (McCarthy & O'Dell, 2005, str. 66)⁵. Kada je riječ o idiomatskim izrazima, njih možemo definisati na više načina. To su prije svega konstrukcije o čijem značenju se ne može nužno zaključiti ukoliko poznamo značenje svih komponenata idiomatskog izraza. Značenje samog idiomatskog izraza najčešće zavisi od samog konteksta (McCarthy & O'Dell, 2005). Federica Casadei, autorka djela *Metafore ed espressioni idiomatiche – Uno studio semantico sull'italiano*, kao jednu od najvažnijih karakteristika idiomatskih izraza navodi semantičku iregularnost, odnosno nepravilnost upravo zbog toga što se o značenju ovih izraza ne može zaključiti na osnovu značenja pojedinih riječi koje ih čine. Nadalje, značenja pojedinih riječi vrlo često uopšte

⁴ “Il proverbio è un fatto popolare che in sé ha il senso di un'antica saggezza: seppure il tono o la forma paiono superati dal tempo, il tempo ne ha portato con sé la sostanza, che oggi è viva come viva è la gente.”

⁵ “A proverb is a short statement usually known by many people. It states something that is common experience or gives advice.”

ne doprinose značenju samog izraza i ne postoji nikakva veza između njih. Stoga se moraju pronaći alternativni načini za otkrivanje značenja samog izraza, što se može učiniti na nekoliko načina. Jedan od načina je pokušati pratiti značenje idiomatskog izraza kroz historiju, dok je drugi način pokušati pronaći određenu „logiku“ ili stvoriti „sliku“ o tome šta izraz zapravo želi da nam poruči. Međutim, nijedan od ova dva načina nije u potpunosti pouzdan. Ukoliko nam nedostaju etimološki dokazi, često se moramo osloniti na određena „usmena predanja“ koja su najviše zastupljena među ljudima kada je riječ o određenom izrazu, a kada je riječ o tome da se ustanovi određena „logika“ ili da se stvori određena „slika“, moramo se osloniti na kreativnost pojedinaca, odnosno lingvista koji se bave ovom tematikom (Casadei, 1996, str. 13–15). Citirajući Malkiela (1959), Casadei navodi da se o idiomatskim izrazima često govori kao o sekvencama koje su popustljive pred rutinskom gramatičkom analizom koja se buntovno odnosi prema bukvalnom prevodu (Casadei, 1996).

Casadei u nastavku analizira određene ideje koje nam je predstavio Malkiel 1959. godine. Naime, Malkiel navodi razliku između interlingvističkih i intralingvističkih idiomatskih izraza. Određeni izraz se može smatrati idiomatskim onda kada ga poredimo sa izrazima iz nekog drugog jezika (interlingvistički) ili sa određenim izrazima iz istog jezika (intralingvistički). Obje osobine se preklapaju budući da poteškoće prilikom prevoda određenog izraza na drugi jezik ukazuju na idiomatsku odliku tog izraza, a kada se taj izraz poredi sa izrazima polaznog jezika, često se dolazi do određenih osobenosti, odstupanja ili nepravilnosti (Casadei, 1996). Za ovaj rad je posebno važna upravo interlingvistička osobina, tj. odnos poslovice određenog književnog djela kroz prevod.

Ono što više definicija potvrđuje je da se o značenju idiomatskog izraza ne može zaključiti na osnovu značenja njegovih komponenti. Ovu tvrdnju naglašava i Maurizio Dardano u svom djelu *Nuovo manualetto della linguistica italiana*, koji nadalje dodaje da se o značenju idiomatskog izraza može zaključiti ukoliko se u obzir uzme i kontekst, odnosno sama pragmatika i čak sve ono što nam „izvan izraza“ može pomoći da dokučimo značenje samog izraza (Dardano, 2005). Samim tim, idiomi često imaju i metaforička značenja (Moon, 1998). Ono što je važno kada je riječ o prevodu idiomatskih izraza, uključujući i poslovice, je da se prenese poruka, što ne mora nužno da uključuje bukvalan prevod. Štaviše, često se dešava da se upotrijebi neka konstrukcija koja naizgled nema nikakve veze sa konstrukcijom iz izvornog

jezika, ali nam poručuje upravo istu poruku i stvara istu sliku u našoj glavi, pa je, prema tome, i više nego adekvatno rješenje.

Dakle, poslovice su idiomatski izrazi, što znači da često njihovo značenje ne zavisi od značenja riječi koje ih čine. Osim toga, poslovice se često koriste kako bismo nekog savjetovali ili podijelili neku mudrost, a veoma se često koriste prilikom vaspitanja djece o čemu govori Dino Provenzal (1916) u svojoj knjizi *I ragazzi e la loro educazione nei proverbi italiani*. Provenzal navodi kao jednu od osnovnih dužnosti roditelja edukaciju njihove djece, a budući da je *Pinocchio* prije svega namijenjen djeci i da je glavni istoimeni junak i sam dijete, čiji su „roditelji“ Geppetto i Vila koji se trude da usmjere svoje „dijete“ na pravi put često koristeći i poslovice, onda možemo zaključiti da oni potvrđuju ideju koju je iskazao Provenzal.

5.2. Kulturološki aspekt poslovica

Poslovice su dio kulture pa čak i istorije jednog naroda. Budući da su obično kratke i da se jako često i rimuju (npr. „chi non risica, non rosica“, tj. „ko ne rizikuje, ne profituje“), lako ih je pamtit i prenositi usmenim predanjem s koljena na koljeno. Poslovice vode svoje porijeklo još od antičkog doba, a period antike karakteriše upravo želja da se ono što je staro i istorijsko sačuva. S obzirom na to da se mogu lako pamtit i da su takoreći zvučne, u prošlosti su bile jako važne i za narode koji nisu bili oformili svoje pismo ili im pisana riječ jednostavno nije bila toliko razvijena (Cimosa, 2007).

Do sada smo naglasili kako su poslovice često idiomatskog karaktera, ali to ne mora nužno uvijek da bude slučaj. Daniela d'Eugenio (2018) tvrdi da poslovice mogu imati višestruka značenja: bukvalno značenje, gdje značenje riječi koje čine poslovicu doprinosi i značenju poslovice; figurativno (što koincidira sa idiomatskim, o kom smo do sada govorili) te kontekstualno značenje, što podrazumijeva značenje koje poslovica dobija u određenom kontekstu (d'Eugenio, 2018). Poslovice su dio jezika i kulture jednog naroda, ali nisu uvijek usko vezane samo za jedan narod:

Poslovice su bez sumnje nadnacionalni kulturološki proizvodi na šta ukazuje činjenica da su mnoge poslovice, ako izuzmemo određene manje razlike, prisutne u različitim

jezicima i u različitim kulturama – one su same po sebi vezane za društvo, istoriju i geografiju koje ih stvaraju i određuju njihov uspjeh (d'Eugenio, 2018, str.4).⁶

Poslovice pronalazimo i u usmenoj i u pisanoj formi i ono što je važno za ovaj rad je da ih pronalazimo i u književnosti. Kao što smo već naglasili, lako se pamte zahvaljući njihovoj prozodiji (rimi, asonanci i sl.) kao i ritmu i melodiji i budući da mogu biti i slikovite, često postanu i dio određenih reklamnih kampanja (d'Eugenio, 2018). D'Eugenio u svom radu *Un proverbio al giorno mette l'allegria intorno: proverbi e tecnologie a incremento della competenza interculturale* govori o prednostima poslovica prilikom podučavanja stranog jezika, te kao neke od prednosti navodi da se učenjem poslovica određenog stranog jezika studentima pruža mogućnost da steknu svijest o tome kako razmišljaju izvorni govornici tog jezika i kako stvaraju određene izraze. Prednosti poslovica mogu biti praktične zato što su poslovice često povezane sa načinom života, razmišljanja, ponašanja i kulture određenog naroda, a često se ove odlike razlikuju među regijama (što se naročito može vidjeti u Italiji), te se samim tim učenjem poslovica stiče znanje i o određenim regijama neke države. Veoma su važne i zbog toga što nas navode da povezujemo znanja iz raznih oblasti i pobuđuju našu radoznalost i veoma su prikladne za razne vrste komparativno-kontrastivne analize (d'Eugenio, 2018), što će biti predstavljeno u nastavku ovog rada.

⁶ “Proverbi sono indubbiamente prodotti culturali sovranazionali – lo dimostra il fatto che molti proverbi, a parte alcune piccole differenze, sono presenti in diverse lingue e in diverse culture – essi sono anche intrinsecamente legati alla società, storia, geografia che li creano e ne determinano il successo.”

6. Analiza nekih poslovičnih struktura upotrijebljenih u Collodijevom romanu *Le avventure di Pinocchio* i u prevodima romana na b/h/s jezik

6.1. Poslovice kao sredstvo vaspitanja

U ovom dijelu rada ćemo se baviti analizom poslovice koje je Carlo Collodi upotrijebio u svom čuvenom djelu *Le avventure di Pinocchio*, kao i prevodima tih poslovice koje su nam ponudili Razija Sarajlić i Vjekoslav Kaleb. Primjere ćemo analizirati upravo sa semantičkog i stilskeg aspekta fokusirajući se i na mentalne slike koje nam poslovice stvaraju u italijanskom i u bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku. *Le avventure di Pinocchio (Pinocchijeve avanture)* je djelo koje je prvi put objavljeno 1883. godine, a u našem radu ćemo se koristiti izdanjem iz 2016. godine. Kada je riječ o prevodima, prevod Sarajlićeve je objavljen 1990. godine u Sarajevu, dok je Kalebov prevod objavljen 1952. u Zagrebu, što nam daje prostora da, i u pogledu razlike u periodu kada su objavljeni prevodi kao i u pogledu regije i govornog područja za koji su prevodi namijenjeni, analiziramo određene poslovice. Čitajući *Pinocchijeve avanture* nailazimo na mnoge poslovice na koje možda i nismo naišli prije, te nam je stoga interesantnije analizirati prevodilačka rješenja koja su nam ponudili Sarajlić i Kaleb.

Primjer 1

Collodi (2016): „Guai a quei ragazzi che si ribellano ai loro genitori, e che abbandonano capricciosamente la casa paterna. Non avranno mai bene in questo mondo.“ (str. 16)

Kaleb (1952): „Jao, onim dječacima, koji se bune protiv svojih roditelja i koji prkosno ostavljaju roditeljsku kuću. Ne će (sic!) nikad vidjeti dobra na ovom svijetu...“ (str. 20)

Sarajlić (1990): „Teško onoj djeci koja se dižu protiv svojih roditelja i svoje glavo ostavljaju roditeljski dom. Nikada neće biti srećni na ovom svijetu.“ (str. 19)

Posmatrajući oba prevoda, možemo zaključiti nekoliko stvari. Kaleb je izraz „guai a quei ragazzi“ preveo kao „jao, onim dječacima“, dok je Sarajlić upotrijebila „teško onim dječacima“. Oba prevoda nam zapravo govore isto što i izvorni jezik, tako da sa te strane možemo zaključiti da su adekvatna, ali ako malo bolje razmislimo o konstrukciji koju je upotrijebio Kaleb, možemo zaključiti da se radi više o konstrukciji koja se koristi u neformalnom obraćanju (upotreba uzvika poput „jao“ nije toliko zastupljena u formalnom obraćanju), dok je verzija koju je upotrijebila

Sarajlićeva prikladnija i za formalne prilike. Međutim, budući da se radi o romanu namijenjenom djeci i da govorimo o poslovice koja upravo treba da prenese poruku da djeca treba da poštuju svoje roditelje ako žele da dobro prođu u životu, onda možemo reći da je i Kalebov prevod prihvatljiv u ovom kontekstu. „Si ribellano“ je Kaleb preveo kao „bune se“, dok je Sarajlićeva upotrijebila „dižu se“, što se u ovom kontekstu može smatrati sinonimom glagola „buniti se“ („podići bunu“ je ustaljen izraz u b/h/s jeziku koji znači upravo „pobuniti se“), a osim toga, ovaj izraz nosi i jednu dozu arhaizma budući da nije toliko zastupljen u savremenom govornom jeziku. Posljednja rečenica navedene poslovice „non avranno mai bene in questo mondo“ je prevedena kao „ne će nikad vidjeti dobra na ovom svijetu“, a to i jeste značenje onoga što nam govori izvornik iako bi bukvalan prevod bio „nikada neće imati dobra,“ ali „vidjeti dobra“ je mnogo prirodnije za b/h/s jezik u odnosu na „imati dobra“, tako da je prevod adekvatan. Prevod Sarajlićeve nam donosi rečenicu „nikada neće biti srećni na ovom svijetu“, što ne predstavlja veliko udaljavanje od onoga što imamo u izvornom jeziku, ali Kalebov prevod je ipak približniji originalu, te je stoga donekle prihvatljiviji u ovom kontekstu. Ono što je možda u Kalebovom prevodu najdiskutabilnije je negacija glagola „htjeti“ koja je napisana odvojeno, odnosno „ne će“. Iako su kroz istoriju pravopisi hrvatskog jezika mijenjali pravila kada je u pitanju negacija glagola „htjeti“, odnosno neki su, poput Boranića iz 1947. godine, prihvatili i odvojenu negaciju, ipak je kao osnovno pravilo i u savremenom hrvatskom jeziku zastupljena negacija koja se piše zajedno sa glagolom „htjeti“, odnosno „neću“ (Marković, 2013, str. 45). Ono što nam ova rečenica zapravo želi reći je da, ukoliko djeca budu neposlušna prema roditeljima, „neće se dobro provesti u životu“, što bi se moglo ponuditi kao još jedno rješenje za prevod posljednje rečenice navedene poslovice budući da prenosi upravo istu poruku. U svakom slučaju, ova prva poslovice nam pokazuje da, bez obzira na to da govorimo o danas tri različite zemlje kao i o različitim periodima, način na koji razmišljamo i izražavamo gore navedenu poslovice je veoma sličan, što su prevodioci znali prepoznati i izraziti na adekvatan način.

Osmotrimo još jednu poslovice koja služi upravo da djecu nauči lijepom ponašanju kao i prethodna:

Primjer 2

Collodi (2016): „In questo mondo fin da bambini, bisogna avvezzarsi abboccati e saper mangiare di tutto.“ (str. 24)

Kaleb (1952): „Na ovom svijetu se još u djetinjstvu, treba naviknuti na svaku hranu i znati jesti sve.“ (str. 29)

Sarajlić (1990): „Još od malih nogu, na ovom svijetu, treba da se privikavamo na svaku hranu, i da se naučimo sve jesti.“ (str. 25)

Ono što prvo možemo primijetiti je red riječi koji nije isti, ali ne mijenja suštinu same poslovice. „Fin da bambini“ je u Kalebovoj verziji „još u djetinjstvu“, što je sasvim korektno, ali je izraz „još od malih nogu“, koji je upotrijebila Sarajlićeva, možda živopisniji i kreativniji budući da se radi upravo o romanu za djecu. Već smo ranije spomenuli kako Provenzal tvrdi da su poslovice kreativan način da se dijete edukuje i podučiti mnogim stvarima, što se vidi i u prethodnom primjeru gdje naš junak Pinocchio dobija veoma važne lekcije vaspitanja. U ovom primjeru možemo primijetiti da je Kaleb upotrijebio infinitiv nakon bezlične forme glagola („treba se naviknuti“), dok je Sarajlićeva upotrijebila prezent kojem prethodi veznik „da“ („treba da se privikavamo“), što potvrđuje da je uobičajenije da se na prostoru Hrvatske koristi infinitiv, dok je na području Bosne i Hercegovine i Srbije uobičajenije koristiti veznik „da“ i punoznačni glagol u prezentu u odgovarajućem licu i broju (ovakvih primjera će biti i u nastavku).

Poslovice predstavljaju kreativan i neuobičajen način savjetovanja djece upućujući ih da izaberu pravi put u životu. Vaspitna funkcija poslovice je vidljiva u idućem primjeru:

Primjer 3

Collodi (2016): „Un buon medicamento preso a tempo, può salvarli da una grave malattia e fors'anche dalla morte.“ (str. 60)

Kaleb (1952): „Dobar lijek, koji popiju u pravo vrijeme, ih može spasiti od teške bolesti, a možda i od smrti.“ (str. 74)

Sarajlić (1990): „Dobar lijek, ako se uzme na vrijeme, može da ih spase od ozbiljne bolesti, pa čak i od smrti.“ (str. 58)

Ova poslovice je primjer obraćanja Vile koju Pinocchio smatra majkom, a koja nastoji da ubijedi Pinoccija da popije lijek od kog će mu biti bolje, ali je on uvijek pun izgovora i ne želi da prihvati lijek, te ga ona nastoji posavjetovati koristeći se jednom vrstom univerzalnog savjeta koji se može primijeniti na sve dječake. Sa semantičke strane možemo primijetiti nekoliko razlika. Prije svega, „grave malattia“ je u prvom slučaju prevedeno kao „teška bolest“, a u

drugom kao „ozbiljna bolest“. Na našim prostorima bismo mogli naići na oba izraza koja možemo smatrati sinonimima, a naglasak je upravo na ozbiljnosti ili težini bolesti. „Fors'anche“ je Kaleb preveo sa „a možda“, dok je Sarajlić upotrijebila „pa čak“ – iako su ovdje nijanse u pitanju, možemo zaključiti da je Kalebov prevod donekle dosljedniji originalu budući da nam „forse“ upravo iskazuje mogućnost, ali ne i nužnost izvršavanja određene radnje, dok nam prevod Sarajlićeve prenosi poruku da nas dobar lijek skoro sigurno spašava od smrti. „Preso a tempo“ je Kaleb preveo odnosnom rečenicom „koji popiju u pravo vrijeme“, dok je Sarajlićeva upotrijebila uslovnu rečenicu „ako se uzme na vrijeme“, ali oba prevoda prenose suštinu izvornika. Ono što je možda približnije izvorniku je bezlična forma koju je upotrijebila Sarajlićeva, dok je Kaleb upotrijebio varijantu u kojoj se obraća upravo dječacima, odnosno drugom licu množine, ali ne možemo reći da je u pitanju greška budući da se i ova bezlična forma odnosi upravo na te iste dječake, ali je u formalnom smislu prevod Sarajlićeve bliži izvorniku.

6.2. Poznate poslovice

Poslovice koje smo do sada analizirali su primjenjive u procesu vaspitanja djece. Ali, iduća poslovica je poslovica na koju smo sigurno nailazili više puta i koja je primjenjiva u više životnih situacija:

Primjer 1

Collodi (2016): „Non si sa mai cosa ci può capitare.“ (str. 24)

Kaleb (1952): „Nikad ne znaš što te čeka.“ (str. 29)

Sarajlić (1990): „Nikada se ne zna što nam se može dogoditi.“ (str. 25)

Ono što je interesantno za posmatrati u ovom primjeru je lice kojem se obraća govornik, u ovom slučaju Geppetto. Ova poslovica je dio razgovora Pinocchija i Geppetta u kojem još jednom Geppetto daje savjet Pinocchiju, te stoga možemo da opravdamo odluku Kaleba da upotrijebi drugo lice, tj. „nikad ne ZNAŠ što TE čeka“, iako u izvornom jeziku stoji bezlična forma koje se i držala Sarajlićeva. Oblik koji je upotrijebio Kaleb možda jednim dijelom ograničava ovu poslovicu samo na ovaj kontekst i samo na osobu kojoj se obraća u ovom

kontekstu, dok nam i izvornik i prevod Sarajlićeve nude mogućnost da se ova poslovice primijeni u više životnih situacija budući da nekako uključuje i sve nas kao čitaoc; čitajući i original i prevod stiče se utisak kao da se autor obraća i svojim čitaocima, a ne samo Pinocchiju. Glagol „capitare“ je Kaleb preveo glagolom „čekati“ koji odgovara u ovom kontekstu, a Sarajlićeva je prevela glagolom „dogoditi se“ koji je isto tako adekvatan. Kao jedno od mogućih rješenja bi možda mogla da se ponudi kombinacija ova dva prevoda, tj. „Nikada se ne zna šta nas čeka“ zbog bezlične forme o kojoj smo već govorili, ali i zbog glagola „čekati“ koji sa sobom nosi određenu dozu neizvjesnosti kada je upotrijebljen u ovom kontekstu.

Iduća poslovice je vjerovatno jedna od onih koje ćemo lako povezati sa romanom *Le avventure di Pinocchio*:

Primjer 2

Collodi (2016): „Vi sono le bugie che hanno le gambe corte, e le bugie che hanno il naso lungo.“ (str. 62)

Kaleb (1952): „Ima laži u kojih su kratke noge, a ima laži u kojih je dug nos.“ (str. 77)

Sarajlić (1990): „U jednih laži noge su kratke, u drugih je nos dug.“ (str. 59)

Prvo što možemo primijetiti je da su oba prevoda znatno kraća od izvornika. Oba prevoda su prenijela ono što stoji u izvorniku, s tim što je Sarajlićeva izbjegla ponavljanje riječi „laž“ iako je ta riječ ponovljena u izvorniku. „Vi sono“ u ovom kontekstu znači da nešto postoji ili kao što je Kaleb preveo „ima“, što predstavlja verziju koja je više govorna, a ne toliko književna, dok Sarajlićeva uopšte nije prevela ovu konstrukciju, već je jednostavno opisala laži smatrajući da to automatski implicira da one postoje. U svakom slučaju, ne možemo reći da su prevodioci odstupili od poruke izvornika.

Ova poslovice je primjer poslovice koja je danas veoma često u upotrebi, kako u italijanskom, tako i u b/h/s jeziku. U takve primjere spada i iduća poslovice:

Primjer 3

Collodi (2016): „Sarà quel che sarà.“ (str. 95)

Kaleb (1952): „A zatim će biti ono što bude.“ (str. 135)

Sarajlić (1990): „Biće ono što treba da bude.“ (str. 101)

„Šta bude da bude“ je zapravo jedna varijanta navedene poslovice koja je danas veoma često u upotrebi, ali prevodi koje vidimo u ovom primjeru prenose istu poruku. Oba prevoda koriste futur I („će biti“ i „biće“) i futur II („bude“ i „treba da bude“), iako je u izvorniku upotrijebljen samo *futuro semplice* (futur I), ali je bitno da se ni u jednom slučaju ne gubi smisao koji nam prenosi izvornik. Zanimljivo je što se i u ovom, ali i u prethodnom primjeru, koriste skoro pa identični oblici poslovice u jezicima koji ne pripadaju istoj grupi jezika, kao i u kulturama i tradicijama koje su drugačije, odnosno u italijanskom i u b/h/s jeziku.

6.3. Postizanje rime

Idući primjer koji ćemo analizirati nam pokazuje upravo jedan od aspekata poslovice koji čini da se one lako pamte, a to je rima:

Primjer 1

Collodi (2016): „Non è il vestito bello che fa il signore, ma è piuttosto il vestito pulito.“ (str.27)

Kaleb (1952): „Gospodina ne čini lijepo odijelo, nego čisto odijelo.“ (str.34)

Sarajlić (1990): „Čisto, a ne lijepo odijelo čini čovjeka gospodinom.“ (str.28)

Slična poslovice postoji u našem jeziku, a to je da „odijelo ne čini čovjeka“, a poslovice iz ovog primjera bi se mogla smatrati vrstom njene varijacije. Italijanska poslovice u sebi sadrži rima (*vestito-pulito*), međutim, nijedan od prevodilaca nije uspio da postigne rima u svojim verzijama, što se može smatrati razumljivim budući da je rima izuzetno teško postići ukoliko ne želimo da narušimo samu poruku poslovice (Kaleb je donekle postigao rima ponavljajući riječ „odijelo“, ali ovo ne možemo smatrati istom vrstom rime kao onu koju je upotrijebio Collodi u izvorniku). Ono što se takođe može primijetiti je da se nijedan od prevodilaca nije držao reda riječi koji nalazimo u italijanskoj verziji i da su poslovice u b/h/s verzijama kraće, mada prenose istu poruku. Sarajlićeva je izbjegla ponavljanje riječi „odijelo“, iako se ta riječ u izvorniku ponavlja, te je stoga njena verzija kraća i od originala i od Kalebove verzije prevoda. Možemo zaključiti da obje verzije prevoda prenose poruku izvornika, ali zbog nedostatka rime gube na svojoj zvučnosti i jednim dijelom i efektivnosti.

Primjer koji slijedi u nastavku nam pokazuje i razliku u stilu prevodilaca i to kako pojedinci drugačije stvaraju sliku o onome o čemu se govori:

Primjer 2

Collodi (2016): „La fame non ha capricci né ghiottonerie!“ (str. 83)

Kaleb (1952): „Glad ne poznaje hirova i izbirljivosti.“ (str. 105)

Sarajlić (1990): „Glad ne poznaje ni mušice ni poslastice.“ (str. 79)

Prevod za riječ „ghiottoneria“ bi najčešće bila proždrljivost, ali bukvalan prevod bi, možda donekle, narušio književnu sliku koja se ovdje pokušava dočarati. Vjerovatno su to uvidjeli i prevodioci, pa su se zato odlučili za druga rješenja. Kaleb je izabrao „izbirljivost“, a Sarajlić „poslastice“. Iako nijedno od rješenja ne prenosi identičnu sliku kao izvornik, možemo razumjeti da je u ovom slučaju bio izazov pronaći adekvatno rješenje i zadržati stil samog romana. „Capricci“ je u prvom slučaju prevedeno kao „hirovi“, što jeste bukvalan prevod, dok je u drugom slučaju prevedeno kao „mušice“. Često se kod nas kaže za nekoga ko je hirovit upravo da ima neke „mušice“, tako da Sarajlićeva nije mnogo odstupila od značenja. Nadalje, vjerovatno je odabirom riječi „poslastice“ za „ghiottonerie“ željela da postigne i rima koja doprinosi tome da se poslovice lakše pamte, kao što smo već rekli (iako rima nije zastupljena u izvorniku). Takođe, rješenje Sarajlićeve, iako odstupa od konkretno upotrijebljenih izraza u izvorniku, posjeduje određenu slikovitost, koja inače odlikuje književnost namijenjenu djeci, tj. riječi i izraze koji nisu previše komplikovani kada ih čitaju ili slušaju djeca. Kalebovo rješenje je takođe korektno rješenje, ali predstavlja potpuno drugačiji stil koji je više bukvalan prevod onoga što nam poručuje izvornik.

6.4.Značajnija odstupanja od izvornika

Prevodioci ponekad sebi dozvole da odstupe od onoga što je striktno rečeno u izvornom jeziku, ali da ipak prenesu istu poruku. U narednom primjeru ćemo još jednom primijetiti veću prevodilačku slobodu koje se, u ovom slučaju, držala Sarajlićeva:

Primjer 1

Collodi (2016): „Non ti fidare di quelli che promettono di farti ricco dalla mattina alla sera.“ (str. 45)

Kaleb (1952): „Ne vjeruj onima koji ti obećavaju da ćeš od jutra do mraka postati bogat.“ (str. 56)

Sarajlić (1990): „Ne vjeruj onima koji ti obećavaju bogatstvo preko noći.“ (str. 45)

Ono što se uočava već na prvi pogled je da je prevod Sarajlićeve znatno kraći i od izvornika i od prevoda Kaleba. Do promjene je došlo prilikom prevoda konstrukcije „dalla mattina alla sera“ koja u ovom slučaju ima idiomatsko značenje i zaista možemo naići i na izraz „od jutra do mraka“ ali i na izraz „preko noći“, s tim što je Kalebov prevod bliži izvorniku, tj. predstavlja upravo bukvalan prevod izvornika. U svakom slučaju, poruka je prenesena u oba prevoda (iako prevod Sarajlićeve nije u potpunosti isti kao izvornik), a to je da se ne može tek tako lako i brzo steći bogatstvo.

Do sada smo mogli primijetiti da se prevodi mogu znatno razlikovati, ali da zapravo ne odudaraju mnogo od značenja izvornika. Na osnovu toga možemo zaključiti da ne postoji uvijek jedno prevodilačko rješenje, već da možemo naići na više prevoda koji će biti vjerodostojni, ali će na drugačiji način iskazati isti izraz. To može znatno da zavisi i od samog stila prevodioca ili jezičke norme kojoj se prilagođavaju prevodioci tokom prevoda. Iduća poslovice nam je još jedan od primjera koji pokazuju različita prevodilačka rješenja koja su prihvatljiva:

Primjer 2

Collodi (2016): „I ragazzi che vogliono fare di loro capriccio e a modo loro, prima o poi se ne pentono.“ (str. 45)

Kaleb (1952): „Dječaci koji rade po svojem hiru i svojoj miloj volji, prije ili poslije se pokaju.“ (str. 57).

Sarajlić (1990): „Dječaci koji udovoljavaju svojim hirovima i rade na svoju ruku, kad-tad će se pokajati.“ (str. 45)

„Fare di loro capriccio e a modo loro“ je Kaleb preveo kao „rade po svojem hiru i svojoj miloj volji“, dok je prevod Sarajlićeve „udovoljavaju svojim hirovima i rade na svoju ruku“. Kaleb je upotrijebio glagol „raditi“ koji može da konotira i sa sintagmom „po svojem hiru“ i sa sintagmom „po svojoj miloj volji“, strategija koja je korištena i u izvorniku pomoću glagola „fare“, s tim što je Kaleb u prevodu konstrukcije „a modo loro“ dodao i pridjev „miloj“ jer ljudi s ovih prostora imaju običaj reći upravo „radi kako ti je mila volja“. Sa druge strane, Sarajlićeva je upotrijebila dva različita glagola za interpretaciju glagola „fare“, te je za drugu sintagmu dobila konstrukciju „rade na svoju ruku“, konstrukciju koja je takođe često u upotrebi u našem jeziku i koja, iako nije doslovan prevod onoga što je iskazao Collodi, tj. predstavlja jednim dijelom drugačiju mentalnu sliku, ipak uspijeva da nam prenese istu poruku. Prevod „dječaci koji udovoljavaju svojim hirovima“ takođe odstupa od bukvalnog prevoda konstrukcije iz izvornika, ali prenosi istu misao. Sarajlićeva se ovdje nije striktno držala originala, ali je uspjela da prenese sliku i poruku uspijevši čak da postigne i manje-više istu dužinu poslovice.

Do sada smo spominjali razliku u stilu prevodilaca čije prevode analiziramo. Nekada nam ih nije jednostavno objasniti budući da je to jednostavno stvar ličnog izbora samog prevodioca, ali nekada na sam stil prevodioca utiče i vrijeme kada su se prevodilac ili prevoditeljka bavili prevodom. Kalebov prevod je, kao što smo već napomenuli, objavljen 1952. godine, skoro četrdeset godina prije prevoda Sarajlićeve, te nam se određeni izrazi koje je koristio Kaleb mogu učiniti arhaičnijim u odnosu na prevod Sarajlićeve, koji je objavljen 1990. godine. Ovo je jednim dijelom vidljivo u idućoj poslovi:

Primjer 3

Collodi (2016): „Per istruirsi e per imparare non è mai tardi.“ (str. 92)

Kaleb (1952): „Za nauk i školu nikada nije prekasno.“ (str. 117)

Sarajlić (1990): „Za pouku i učenje nije nikada kasno.“ (str. 89)

Riječ koja nam se čini arhaičnom u Kalebovom prevodu kada ga uporedimo sa prevodom Sarajlićeve, ali i sa današnjim dobom, je „nauk“ kojom je Kaleb preveo „istruirsi.“ Danas ćemo na ovu riječ najčešće naići upravo kada nam neko želi saopštiti neku mudrost, naročito stariji

ljudi, ali ne toliko u svakodnevnom govoru. Sarajlićeva je za istu riječ upotrijebila „pouku“ koja nije toliko često u upotrebi u ovom kontekstu, češće se upotrebljava sa značenjem određene poruke koja se može izvući iz određenih situacija, ne toliko kao sinonim za neku vrstu učenja i izučavanja. Ako se još jednom uzme u obzir da je roman prvi put objavljen 1883. godine, onda u obzir možemo uzeti i mogućnost da prevodioci ponekad sami biraju arhaične izraze upravo kako bi izrazili činjenicu da se radnja romana odvija u neko starije doba.

6.5. Ne shvatati bukvalno!

Poslovica koju ćemo analizirati u nastavku je odličan primjer onih poslovice koje nikako ne možemo shvatiti bukvalno, već se moramo poslužiti određenom logičkom analizom i kontekstom kako bismo dokučili šta nam to pisac želi poručiti:

Primjer 1

Collodi (2016): „Quando il morto piange, è segno che è in via di guarigione.“ (str. 55)

Kaleb (1952): „Kad mrtvac plače, znak je da je na putu ozdravljenja.“ (str. 69)

Sarajlić (1990): „Kad mrtvac plače, znak je da je na putu da ozdravi.“ (str. 55)

Oba prevodioca su otprilike isto preveli poslovicu. Jedina razlika je što je Kaleb „in via di guarigione“ preveo kao „na putu ozdravljenja“, koristeći imeničku sintagmu, dok je Sarajlićeva upotrijebila „na putu da ozdravi“, tj. glagolsku sintagmu. Ova dva prevoda se ne razlikuju mnogo kada je značenje u pitanju. Ono što nam ova poslovica pokazuje, zajedno sa svojim prevodima, je koliko zapravo poslovice, budući da se često zapravo radi o idiomatskim izrazima, imaju sposobnost da spajaju ono što je nespojivo i stvaraju nova značenja. Kada bismo se vodili bukvalnim shvatanjem onoga što je ovdje rečeno, nikako ne bismo mogli da damo smisao ovoj poslovice budući da nam razum govori da neko ko je mrtav nikako ne može da plače ili ozdravi. Stoga nam je ovdje jasno da se radi o nekom prenesenom značenju. Kada malo bolje razmislamo i obratimo pažnju i na kontekst, možemo zaključiti da se ovdje zapravo radi o određenoj vrsti pokajanja, tj. ozdravljenja duše. Mrtvac je neko ko je mnogo griješio i došao je do one krajnje granice i stoga plače i kaje se i ukoliko je to iskreno, onda će i njegova duša da ozdravi. Kada je riječ o kontekstu koji nam daje roman, Pinocchio jeste zaista bolestan i nalazi se u krevetu gdje se vijeća o tome da li je živ ili mrtav, ali on počinje plakati tek onda kada ga Cvrčak nazove

lijenim i neposlušnim, što pokazuje da ga je zapravo sramota i da ga duša boli zbog toga što zna da je ono što čuje istina, a njegove suze se ovdje mogu uzeti kao prvi znak njegovog duhovnog ozdravljenja.

I iduća poslovice nam je primjer onih poslovice koje ne možemo shvatiti bukvalno. Ujedno je i primjer poslovice za koju nemamo ekvivalent u našem jeziku, tako da su se prevodioci poslužili sljedećim rješenjima:

Primjer 2

Collodi (2016): „Chi ruba l'uva, è capacissimo di rubare anche i polli.“ (str. 75)

Kaleb (1952): „Tko ukrade grožđa, kadar je krasti i kokoši.“ (str. 93)

Sarajlić (1990): „Ko krade grožđe, u stanju je da krade i živinu.“ (str. 71)

Kao što možemo vidjeti, prevodioci su se manje-više vodili bukvalnim prevodom. Bukvalan prevod ne znači nužno da se ono što je rečeno mora i shvatiti bukvalno, potrebno je još jednom analizirati kontekst i promisliti. U ovom slučaju, autor nam želi poručiti da ne postoji nešto što je sitna krađa, odnosno da neko ko je u stanju da počini nešto što ne djeluje kao krupna prevara, sposoban je da učini i mnogo gore stvari. Kada je riječ o rješenjima koje su upotrijebili prevodioci, možemo primijetiti određene razlike. Kaleb je „l'uva“ preveo dionim genitivom „grožđa“ (dioni genitiv se u italijanskom jeziku najčešće izražava partitivnim članom „di“, te bismo na italijanskom imali „dell'uva“), dok je Sarajlićeva upotrijebila direktni objekat „grožđe“ i možda jednim dijelom bila bliža originalu. I ovoga puta ne možemo reći da je Kaleb napravio veliku grešku kada je značenje u pitanju budući da se podrazumijeva da se ne radi o svom grožđu koje negdje postoji već samo o određenoj količini. „Kadar“ ili „u stanju“ su sinonimi s tim je što je „kadar“ u češćoj upotrebi u hrvatskoj normi, ali su oba oblika korektna. Još jedna razlika je u prevodu imenice „pollo“ gdje se Kaleb opredijelio za „kokoši“, dok je Sarajlićeva upotrijebila „živinu“ što bi zapravo bio hiperonim u odnosu na „kokoši“, tako da je Kaleb u ovom slučaju bio bliži originalu, ali i Sarajlićeva je uspjela da prenese poruku izvornika budući da je, kao što smo već rekli, riječ o tome da se napravi kontrast između nečega što djeluje kao sitna prevara i nečega što je mnogo krupnije i ozbiljnije.

6.6. Gramatičke razlike koje doprinose značenju i stilu

Do sada smo već nailazili na razliku u prevodu kada je riječ o licu kom se obraća govornik, a iduća poslovice nam takođe prikazuje jedan takav primjer:

Primjer 1

Collodi (2016): „Per mettere insieme onestamente pochi soldi bisogna saperseli guadagnare o col lavoro delle proprie mani o coll'ingegno della propria testa.“ (str. 69)

Kaleb (1952): „Novac pošteno može uštedjeti samo onaj koji ga zna steći ili radom svojih vlastitih ruku ili svojom vlastitom pameću.“ (str. 86)

Sarajlić (1990): „Ako hoćeš da skupiš nešto novca, treba da ga znaš zaraditi ili radom vlastitih ruku ili darovitošću vlastitog uma.“ (str. 65)

Iako se i u ovom slučaju govornik obraća direktno Pinocchiju, u izvorniku imamo bezličnu formu kako bi se još jednom stekao utisak da je ovaj savjet primjenjiv i na čitaoce u raznim životnim situacijama. U ovom slučaju je Kaleb upotrijebio bezličnu formu i držao se izvornika, dok je Sarajlićeva upotrijebila drugo lice jednine; ne možemo reći da je riječ o nekorektnom prevodu, ali je ipak malo adekvatnije rješenje Kalebova verzija. U Kalebovoj verziji nam se čini redundantno upotrijebiti i „svojih“ i „vlastitih“ ruku, tj. „svojom“ i „vlastitom“ budući da i jedno i drugo ima isto značenje. „Ingegno della propria testa“ je Kaleb preveo kao „svojom vlastitom pameću“, tj. sažeo je sintagmu iz izvornika, ali je izrazio istu misao, dok je Sarajlićeva za „ingegno“ upotrijebila „darovitost“ što je donekle prihvatljivo, ali ne mora da bude primjenjivo i za sve slučajeve jer „darovitost“ i „pamet“ se ne mogu nužno uvijek smatrati sinonimima. U ovom slučaju bismo mogli zaključiti da je Kalebova verzija adekvatnija ukoliko joj izuzmemo spomenute redundancije. I u ovom primjeru nam je vidljiva razlika u upotrebi modalnog glagola: Kaleb je upotrijebio infinitiv nakon modalnog glagola („može uštedjeti“), a Sarajlićeva je upotrijebila konstrukciju „da + prezent“ nakon glagola „htjeti“ u prezentu („hoćeš da uštediš“).

Iduća poslovice takođe posjeduju stilske razlike u prevodu, ali i određene gramatičke pa čak i ortografske razlike:

Primjer 2

Collodi (2016): „Quando si nasce Tonni, c'è più dignità morir sott'acqua che sott'olio.“
(str.140)

Kaleb (1952): „Kad sam se već rodio Tunjem, dostojnije mi je umrijeti u moru nego u ulju.“
(str.188)

Sarajlić (1990): „Časnije je, kad sam već rođen kao tun, da umrem pod vodom, nego da me na ulju isprže!“ (str.143)

U ovom primjeru možemo primijetiti dosta razlika. Prije svega, Sarajlićeva je izmijenila red riječi, te je rečenicu započela konstrukcijom koja bi na italijanskom jeziku bila „c'è più dignità“, što nije bilo neophodno, ali nije ni neispravno budući da i italijanski, kao i b/h/s jezik, nemaju strogo fiksni red riječi u rečenici. Primjećujemo i razliku u ortografiji budući da je Kaleb zadržao veliko slovo prilikom prevoda imenice „tonno“, dok je Sarajlićeva upotrijebila malo slovo vjerovatno smatrajući da se govori uopšteno o tunama i da stoga velika slova nisu potrebna kako bi se poslala određena univerzalna poruka. Možda bi neko ko bi čitao ovu poslovicu, ako ne zna odakle poslovice potiče i koji je njen izvorni kontekst, mogao da se zapita zašto je zapravo upotrijebljeno veliko slovo. Sa druge strane, Collodi je upotrijebio veliko slovo s namjerom da upravo *tunu* koja izgovara ove riječi izdvoji od ostalih, kao i mnoge druge životinje iz romana, te nam se ovdje postavlja pitanje da li je onda u redu da se to veliko slovo zamijeni malim. Možemo zaključiti da u ovom slučaju prevodioci na neki način moraju da pregovaraju sa samim sobom, ali i sa tekstom pokušavajući da odrede šta je to što gube, a šta dobijaju ako odaberu određeno rješenje. U ovom slučaju su se prevodioci opredijelili za različita rješenja koja su u određenim kontekstima adekvatna, iako jedan kontekst možda isključuje onaj drugi. U ovom primjeru primjećujemo još jedanput razlike u licu: u izvornoj verziji imamo bezličnu formu, dok su oba prevodioca upotrijebila prvo lice jednine koje možda previše personalizuje sam kontekst. Drugo lice jednine bi možda čak bilo i adekvatnije rješenje budući da sa sobom nosi određenu dozu univerzalnosti i da nam je obično za poslovice potreban sagovornik, te nam služe kao sredstvo za davanje savjeta, ali prevodioci u svakom slučaju nisu mnogo odstupili od originala. Konstrukciju „sott'acqua che sott'olio“ su prevodioci preveli na različite načine. Kaleb je

upotrijebio „u moru nego u ulju“ iako bi bilo sasvim korektno upotrijebiti imenicu voda, a ne more. Ono što možda zvuči nezgrapno i neprirodno za b/h/s jezik je upotreba prijedloga „u“ uz imenicu „ulje“ budući da ćemo prije naići na konstrukciju „na ulju“. Sa druge strane, Sarajlićeva je dodala glagol koji nije upotrijebljen u izvorniku, te je pomenutu konstrukciju prevela sa „dostojnije mi je da umrem pod vodom nego da me na ulju isprže“. „Pod vodom“ je prevela baš u duhu našeg jezika, ali dodavanje glagola „isprže“ u ovom slučaju nije bilo neophodno budući da bi nam svima bilo jasno o čemu se radi da je prevod glasio „bolje da umrem pod vodom nego na ulju“. Drugim riječima, bukvalan prevod ove konstrukcije bi bio sasvim korektan, što nam pokazuje da ne trebamo nužno bježati od bukvalnog prevoda, samo bismo trebali biti pažljivi prilikom njegovog korištenja.

Ponekad nam sama struktura rečenice, odnosno sama sintaksa rečenice te morfologija upotrijebljenih riječi, znaju sugerisati i određena semantička rješenja kada je prevođenje u pitanju. Iduća poslovice nam je upravo jedan takav primjer:

Primjer 3

Collodi (2016): „L'ozio è una bruttissima malattia e bisogna guarirla subito, fin da bambini: se no, quando siamo grandi, non si guarisce più.“ (str. 92)

Kaleb (1952): „Lijenost je gadna bolest, pa se mora liječiti odmah, još iz malena; ako ne, kad narastemo, ne možemo se više od nje izliječiti.“ (str. 117)

Sarajlić (1990): „Besposlica je najgora bolest i treba je odmah liječiti, od malih nogu. Ako je tad ne izliječimo, kad porastemo, ne izliječismo je više.“ (str. 89)

U izvorniku nailazimo na apsolutni superlativ pridjeva „brutto/a,“ („ružan/ružna“, „gadan/gadna“), a to je „bruttissima“ koji se obično na b/h/s jezik ne prevodi tako što se doda prefiks „naj-“ („najružniji/najružnija“, „najgadniji/najgadnija“), već pridjevu „brutto“ prethode prilozi poput „veoma, vrlo“ („veoma“ ili „vrlo ružan/ružna“, „veoma“ ili „vrlo gadan/gadna“). Apsolutni superlativ upravo predstavlja gramatičku konstrukciju koja nas upućuje na određena prevodilačka rješenja, a isključuje neka druga. U ovom slučaju možemo zaključiti da je Kaleb apsolutni superlativ preveo kao relativni, te je donekle zanemario određenu nijansu u poređenju koju je koristio Collodi. Sa druge strane, Sarajlićeva je upotrijebila „gadna“ što zapravo ne predstavlja nijednu vrstu superlativa, ali jeste na neki način pojačano značenje osnovnog značenja pridjeva „brutto/a“ tako da se može smatrati prihvatljivijim rješenjem od Kalebovog,

mada bi možda najadekvatnije bilo upotrijebiti „veoma gadna bolest“. U ovom primjeru možemo primijetiti i neke druge stilske i semantičke razlike poput prevoda imenice „ozio“ koju je Kaleb preveo kao „lijenost“, a Sarajlićeva kao „besposlica“ – obje riječi predstavljaju sinonime, tako da su adekvatna rješenja. Konstrukcija „fin da bambini“ je često u upotrebi i u b/h/s jeziku i najčešće se prevodi kao „još od malih nogu“, kao što je to učinila Sarajlićeva, ali se takođe koristi i Kalebov prevod „još iz malena“, iako češće u upotrebi sa prijedlogom „od“ umjesto „iz“. Sarajlićeva je u nastavku započela novu rečenicu, dok se Kaleb držao izvornika i nastavio je istu rečenicu odvajajući je znakom interpunkcije. „Kad porastemo“ ili „kad narastemo“ su adekvatna rješenja za „quando siamo grandi“. „Non si garantisce più“ je Kaleb preveo koristeći se modalnim glagolom koji nije upotrijebljen u izvorniku („ne možemo se od nje više izliječiti“), ali je u ovom slučaju to opravdano budući da je Kaleb vjerovatno htio da naglasi nemogućnost ispunjenja određene radnje. Sa druge strane, Sarajlićeva se držala izvornika, te je klauzu prevela sa „ne izliječismo je više“, što je korektno rješenje. I Sarajlićeva i Kaleb su bezličnu formu izvornika preveli prvim licem množine, što je adekvatno za b/h/s jezik; jedino drugo rješenje za prevod bi bila pasivna forma koja nije toliko često u upotrebi naročito u književnim tekstovima, kada je riječ o bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku, tako da su oba prevodioca uspjela da prepoznaju da je prvo lice množine poželjnije rješenje.

6.7. Različiti stilovi prevodilaca

Prevodici su za primjere koje smo do sada analizirali imali rješenja koja su slična, ali u idućem primjeru ćemo primijetiti znatniju razliku:

Primjer 1

Collodi (2016): „Non dar retta ai consigli dei cattivi compagni, se no, te ne pentirai!“
(str. 40)

Kaleb (1952): „Ne obaziri se na savjete zlih drugova jer ćeš se inače kajati!“ (str. 49)

Sarajlić (1990): „Ne obaziri se na savjete loših prijatelja. Poslušaj ih, kajati ćeš se.“
(str. 40)

Kaleb se u svom prevodu držao strukture koja je zastupljena u izvorniku, dok je Sarajlićeva razdvojila poslovicu na dvije rečenice iako za to i nije bilo potrebe. U novoj rečenici je, kako bi ta rečenica imala smisla, uvela glagol „poslušati“ koji u izvorniku nije upotrijebljen, već se ista misao iskazala veznikom „se no“ (Kaleb je kao ekvivalent upotrijebio veznik „jer“ i riječcu „inače“). Takođe, primjećujemo razliku u prevodu sintagme „cattivi compagni“. Kaleb je sintagmu preveo kao „zli drugovi“, a Sarajlićeva kao „loši prijatelji“. Oba se prevoda mogu smatrati korektnim, ali je možda prirodnije za b/h/s jezik čuti da je neko loš prijatelj ili drug, a ne zao, ali ni Kalebovo rješenje ne odudara od poruke koju nosi izvornik.

Često ćemo naići na prevode koji su suštinski veoma slični i moći ćemo zaključiti da su oba prevoda korektno prenijela poruku izvornika. Jedine razlike koje ćemo možda primijetiti su stilske, odnosno određeni izbor prevodnih ekvivalenata nije identičan, što upravo doprinosi samom stilu prevodilaca. Iduća poslovice je upravo takav primjer:

Primjer 2

Collodi (2016): „Se ti senti davvero morir dalla fame, mangia due belle fette della tua superbia, e bada di non prendere un'indigestione.“ (str. 88)

Kaleb (1952): „Ako zbilja umireš od glada, pojedi dobre dvije kriške svoje oholosti i pazi da ne pokvariš želudac.“ (str. 112)

Sarajlić (1990): „Ako zaista umireš od gladi, onda pojedi dvije lijepe kriške svoje oholosti i gledaj da ti želudac ne nastrada.“ (str. 85)

Ono što je zanimljivo za analizirati u prevodu Kaleba je prevod imenice „fame“, odnosno padežni nastavak koji je Kaleb upotrijebio. Iako nam na prvi pogled djeluje da je imenica „glad“ isključivo ženskog roda i da bi nastavak trebao biti *-i*, a ne *-a* kada je riječ o genitivu jednine, u hrvatskom jeziku se imenica „glad“ posmatra kao imenica kolebljivog roda, odnosno može da bude i muškog i ženskog roda, te je na osnovu toga Kalebov izbor u skladu sa hrvatskom normom (Ham, 2016, str. 47). Stilske razlike primjećujemo u prevodu sintagmi „due belle fette“ i „bada di non prendere un'indigestione“. Prvu je Kaleb preveo kao „dobre dvije kriške“, a Sarajlićeva kao „dvije lijepe kriške“, što bi bio bukvalan prevod izvornika koji ovdje u potpunosti odgovara s obzirom da i italijanski jezik, ali i b/h/s jezik koriste pridjev „bello“, odnosno „lijep“ kada žele da naglase i veličinu nečega. „Pazi da ne pokvariš želudac“ je možda izraz na koji ćemo češće naići, a „pokvariti želudac“ je uobičajena kolokacija u b/h/s jeziku, ali

je i prevod Sarajlićeve „pazi da ti želudac ne nastrada“ korektan prevod onoga što je rečeno na italijanskom.

Idući primjer nam takođe pokazuje da su prevodioci na drugačiji način uspješno prenijeli istu poruku:

Primjer 3

Collodi (2016): „Se non vuoi durar fatica, allora, ragazzo mio, divertiti a sbadigliare, e buon pro ti faccia.“ (str. 88)

Kaleb (1952): „Kad ne ćeš (sic!) da se mučiš, onda, dečko moj, zabavljaj se zijevanjem, i na zdravlje ti bilo!“ (str. 112)

Sarajlić (1990): „Ako nećeš da se mučiš, onda, sine moj, zabavljaj se dok zijevaš. Nazdravlje!“ (str. 85).

U ovom primjeru imamo nekoliko razlika. Prva je u prevodu veznika „se“, koji je u prvom slučaju preveden kao „kad“, a u drugom kao „ako“ i oba prevoda su primjenjiva u ovom slučaju. „Ragazzo mio“ je Kaleb preveo sa „dečko moj“, a Sarajlićeva sa „sine moj“, što je možda i češće u upotrebi u govornom jeziku, posebno u obliku „singo“ iako govornik i sagovornik nisu ni u kakvoj rodbinskoj vezi. Infinitiv „sbadigliare“ je u prvom slučaju preveden kao imenica u instrumentalu, dok je u drugom slučaju preveden kao glagol „zijevati“ u službi predikata vremenske rečenice („dok zijevaš“), ali i jedno i drugo rješenje semantički odgovaraju kontekstu. Ono što je možda najuočljivija razlika je svakako odvajanje klauze „buon pro ti faccia“ u novu rečenicu, koje je napravila Sarajlićeva, dok se Kaleb ipak zadržao u okviru iste rečenice kao i izvornik. Kaleb je navedenu klauzu preveo kao „na zdravlje ti bilo“, dok je Sarajlićeva upotrijebila prijedložki spoj „nazdravlje“, što se možda češće koristi u nekim drugim situacijama kao npr. kada sagovornik kihne, tako da možemo smatrati da je Kaleb jednim dijelom u ovom primjeru bio dosljedniji izvorniku i da je na za nijansu uspješniji način uspio da prenese poruku.

Kao što smo već vidjeli do sada, prevodioci imaju različite stilove prevođenja i prevodi često zavise od toga kako su oni shvatili određene poruke, što će biti vidljivo i u idućem primjeru:

Primjer 4

Collodi (2016): „I ragazzi fanno presto a promettere, ma il più delle volte, fanno tardi a mantenere.“ (str. 112)

Kaleb (1952): „Dječaci lako obećaju, ali više puta teško ispune obećanje.“ (str. 149)

Sarajlić (1990): „Dječaci brzo obećavaju, ali često zakasne da održe obećanje.“ (str. 112)

Razlika u prevodu kojom ćemo se baviti u ovom slučaju je prevod konstrukcija „fanno presto“ i „fanno tardi“, što bi u svom uobičajenom značenju trebalo da znači „uraniti“ i „zakasniti“ (odnosno „presto“ bi bilo „rano“, a „tardi“ bi bilo „kasno“), kako je manje-više i prevela Sarajlićeva (tj. Sarajlićeva je umjesto „rano“ upotrijebila „brzo“ možda kako bi naglasila da dječaci zapravo i ne promise dobro prije nego što nešto obećaju, već djeluju brzo i bez razmišljanja). Na osnovu njenog prevoda možemo zaključiti da dječaci ispune svoja obećanja, ali to ne učine na vrijeme. Kad je riječ o Kalebovom rješenju „lako“ i „teško“, možemo zaključiti da do ispunjenja datih obećanja zapravo i neće doći. U pitanju su zaista nijanse. Sama poenta poruke i jeste u tome da će dječaci mnogo lakše nešto obećati nego ispuniti dato obećanje i oba prevodioca su prenijela tu poruku, samo što su se poslužila drugačijim rješenjima jer su stvorili drugačije mentalne slike. U svakom slučaju, njihova rješenja su sigurno i dio njihovog stila.

Slično možemo primijetiti i u primjerima koji slijede u nastavku:

Primjer 5

Collodi (2016): „I quattrini rubati non fanno mai frutto.“ (str. 150)

Kaleb (1952): „Ukradeni novci ne daju nikad ploda.“ (str. 201)

Sarajlić (1990): „Ukradeni novac ne donosi nikad bogatstva.“ (str. 151)

U ovom slučaju se bukvalnog prevoda držao Kaleb koji je „frutto“ preveo kao „plod“, dok je Sarajlićeva ovu riječ shvatila kao „bogatstvo“. Pod plodom možemo podrazumijevati i bogatstvo, ali ne nužno jer plod može da bude i uspjeh neke druge vrste. Ali, ako u ovom slučaju uzmemo u obzir i kontekst, gdje se zapravo Pinocchio obraća Mačku i Lisici koji i jesu

pokušavali na nepoštene načine da se obogate, onda možemo shvatiti izbor Sarajlićeve i zaključiti da su oba prevoda adekvatna.

Primjer 6

Collodi (2016): „Chi ruba il mantello al suo prossimo, per il solito muore senza camicia.“ (str.150)

Kaleb (1952): „Tko svojemu bratu ukrade kaput, obično umre bez košulje.“ (str.201)

Sarajlić (1990): „Ko krade bližnjem ogrtač obično umre bez košulje.“ (str.151)

Kaleb je „mantello“ u ovom slučaju preveo kao kaput iako se obično za kaput na italijanskom kaže „cappotto“, dok je Sarajlićeva upotrijebila „ogrtač“, što i obično jeste prevod za „mantello“. Kaleb je vjerovatno smatrao da je kaput možda uobičajeniji komad odjeće i lakši za shvatiti pogotovo djeci, a i u pitanju je nijansa koja ne odudara mnogo od izvornog značenja. Konstrukciju „al suo prossimo“ je Kaleb preveo kao „bratu“, dok je Sarajlićeva prevela „bližnjem“, što i jeste prvobitno značenje spomenutog izraza. Brat jeste zaista blizak rod, ali nije jedini blizak rod, što donekle sužava smisao onoga što je rečeno na italijanskom, tako da je možda rješenje Sarajlićeve adekvatnije u ovom slučaju iako ne možemo reći da je Kalebov prevod rješenje koje mnogo odudara od izvornika.

Primjer 7

Collodi (2016): „Il medico prudente, quando non sa quello che dice, la miglior cosa che possa fare, è quella di stare zitto.“ (str. 55)

Kaleb (1952): „Razborit liječnik, ako ne zna ništa da kaže, najbolje je što može učiniti, da šuti.“ (str. 68)

Sarajlić (1990): „Razborit liječnik kad ne zna šta da kaže, najbolje što može da učini jest da šuti.“ (str. 54)

I u ovom primjeru možemo naići na određene stilske razlike. Možemo primijetiti način na koji su prevodioci preveli konstrukciju modalnim glagolom i infinitivom glagola koji je nosilac značenja „possa fare“; Kaleb je upotrijebio infinitiv nakon modalnog glagola, „može učiniti“, što je, kao što smo već spomenuli, i uobičajenije za hrvatsku normu, dok je Sarajlićeva upotrijebila veznik „da“ i prezent glagola „učiniti“, odnosno konstrukciju „može da učini“, što je češće u

upotrebi u srpskoj i bosanskoj normi. U svakom slučaju, oba oblika su pravilna i na prevodiocima je da odluče koji oblik više odgovara njegovom ili njenom stilu. Ostatak poslovice je prilično slično preveden, ali ipak možemo primijetiti neke razlike. Kaleb je veznik „quando“ preveo veznikom „ako“, dok se Sarajlićeva držala doslovnog prevoda, te je upotrijebila veznik „kada“. Iako je riječ o kondicionalnoj rečenici u kojoj je prihvatljiv i veznik „ako“, u ovom slučaju je adekvatnije upotrijebiti „kada“ jer se naglašava i određena vremenska odrednica, a i nastavak mnogo prirodnije zvuči za b/h/s jezik. Nadalje, iako b/h/s jezik trpi višestruku negaciju, ponekad ona djeluje nezgrapno i poželjno je izbjeći je ukoliko je to moguće, što je Sarajlićeva uspješno učinila upotrijebivši negaciju u vremenskoj rečenici „kada nema šta da kaže“, kao rješenje za izvornu konstrukciju koja glasi „quando non sa quello che dice“, dok se Kaleb odlučio za negacije u kondicionalnoj rečenici „ako ne zna ništa da kaže“, što jeste gramatički ispravno, ali zvuči pomalo neprirodno. U svakom slučaju, i ovakvi izbori se mogu smatrati dijelom stila prevodilaca; neki prevodioci preferiraju višestruku negaciju, dok je drugi izbjegavaju.

7. Zaključak

Analiza odabranih poslovice iz romana *Le avventure di Pinocchio* Carla Collodija nam donosi niz zaključaka u pogledu semantike i stilistike. Dino Provenzal je istakao kako se poslovice mogu koristiti u svrhu vaspitanja djece, te smo mi u ovom romanu pronašli upravo nekoliko ovakvih primjera. Možemo primijetiti da su one zaista kreativno sredstvo kojim se služe roditelji kako bi svoju djecu podučili nečemu (u ovom slučaju su to često bili Geppetto ili Vila). Osim toga, budući da je riječ o romanu namijenjenom djeci i poslovicama koje nose poruke upravo za djecu, prevodioci se ponekad služe i uzvicima i pojednostavljenim riječima i konstrukcijama kako bi jezik bio razumljiviji i lakši za zapamtiti za samu djecu. Da bi se poslovice lakše pamtile, često se rimuju njihovi konstituenti, što smo također mogli primijetiti na jednom primjeru, s tim što prevodioci rimu nisu uspjeli da prenesu na ciljni jezik. Sa druge strane, također smo naišli na primjer u kom u izvorniku nije bilo rime, ali se prevodilac poslužio rimom, te se možda na nivou cjelokupnog romana kompenzirao za nedostatak rime u prethodno analiziranom primjeru.

Mogli smo primijetiti i da je Carlo Collodi upotrijebio određene poslovice koje su veoma poznate i primjenjive i danas, bez obzira na to što je njegov roman objavljen 1883. godine. Nadalje, oni koji su čitali *Pinocchija* ili su upućeni u radnju romana određene poslovice poput one da „postoje laži u kojih su ili kratke noge ili dug nos“, povezuju obično sa samim romanom, tako da možemo zaključiti i da poslovice mogu doprinijeti i rasprostranjenosti književnog djela u svijetu.

Također smo mogli primijetiti kako određeni gramatički izbori semantički usmjeravaju prevod. Ortografija može da ograniči prevod na određeni kontekst, što smo vidjeli na primjeru poslovice u kojoj se spominje *Tonno*; kada je morfologija u pitanju, nisu nužno upotrebljavane iste vrste riječi u izvorniku i u prevodu kao i različito lice i broj kojima se obraća govornik, sintaksički su se često spajale ili razdvajale određene klauze i rečenice i slično.

Prevodioci su često i odstupali od izvornika kako bi zvučali prirodnije na ciljnom jeziku i uspijevali su da, uprkos tome, prenesu istu poruku i stvore sličnu mentalnu sliku kod čitalaca prevoda. Često su se i prevodi međusobno znatno razlikovali, što nam pokazuje upravo to da ne postoji jedan tačan prevod određenog djela, već da postoji više prevoda koji mogu biti

podjednako uspješni. U ovom pogledu je jako važan stil prevodioca i njegova ili njena kreativnost. Takođe smo imali dosta primjera prevoda u kojima se morao sagledati sam kontekst romana kako bi se shvatila poruka, odnosno nije se smjelo pristupiti bukvalnom shvatanju poslovice ukoliko se željela prenijeti ista poruka kao ona u izvorniku. U ovom pogledu možemo zaključiti i da su se prevodioci adekvatno snalazili kada su u pitanju izazovi koje ovakve poslovice nose.

Uzevši u obzir sve ove aspekte, možemo zaključiti da nije bilo značajnih propusta kada je prevod u pitanju ni u hrvatskoj ni u srpskoj, odnosno bosanskoj verziji prevoda. U nekim slučajevima je adekvatnije rješenje upotrijebio Kaleb, u nekim Sarajlićeva, ali ukoliko se sumiraju sve analizirane poslovice, onda možemo zaključiti da su oba prevodioca nudila prihvatljiva rješenja.

8. Literatura

Korpus:

Collodi, C. (2016). *Le avventure di Pinocchio*. Varese: Crescere edizioni.

Collodi, C. (1952). *Pinocchio: Čudnovati doživljaji jednog lutka*. (Preveo: Vjekoslav Kaleb). Zagreb: Mladost.

Collodi, C. (1990). *Pinokio*. (Prevela: Razija Sarajlić). Sarajevo: Svjetlost.

Izvori:

Bianchi, V. (2012). *Semantica: dalle parole alle frasi*. Roma: Carocci editore.

Brekle, H.E. (1975). *Introduzione alla semantica*. Bologna: Società editrice il Mulino.

Casadei, F. (1996). *Metafore ed espressioni idiomatiche – Uno studio semantico sull'italiano*. Roma: Bulzoni.

Cimosa M. (2007). *Proverbi*. Milano: Paoline editoriale libri.

Dardano, M. (2006). *Nuovo Manualetto di Linguistica Italiana*. Bologna: Zanichelli.

D'Eugenio, D. (2018). “Un proverbio al giorno mette l'allegria intorno”. *Proverbi e tecnologie a incremento della competenza interculturale*. New York: Italica.

Gambarara, D. et al. (2002). *Semantica: Teorie, tendenze e problemi contemporanei*. Roma: Carocci editore.

Ham, S. (2016). *Imenice muškog roda u jeziku Josipa Kozarca*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera.

Katnić-Bakaršić, M. (2001). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.

Marković, K. (2013). *Hrvatski pravopisi u razdoblju 1945-1990: Četiri pravopisna priručnika*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

McCarthy M. & O'Dell, F. (2005). *English Idioms in Use*. London: Cambridge University Press.

Mitelli, G. M. (1975). *Proverbi*. Bologna: Tamari editori.

Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English*. London: Clarendon Press Oxford.

Provenzal, D. (1916). *I ragazzi e la loro educazione nei proverbi italiani*. Catania: Francesco Battiato editore.

Sjeran, N. (2009). *Rečnik italijansko-srpski srpsko-italijanski*. Cetinje: Obod.

Tanović, I. (2000). *Frazeologija bosanskog jezika*. Zenica: Dom štampe.

Ullmann, S. (1962). *Semantica: Introduzione alla scienza del significato*. Bologna: Società editrice il Mulino.

Zamella, T. et al. (2005). *Il traduttore visibile: Linguaggi settoriali e prassi della traduzione*. Parma: Monte Università Parma editore.